

EVERT SALBERGER

Harby-stenen i Södermanland

Deltagarna i The Second International Symposium on Runes and Runic Inscriptions i Sigtuna den 8–11 september 1985 bereddes under en runekursion kring Mälaren den 11 sept. en verklig överraskning i form av en alldeles nyupptäckt runsten. Omkring 15 år tidigare hade lantbrukare Tage Malmqvist på Harby gård i Kjula sn, Södermanland forslat bort en stor, flat sten, 2,77 m hög och 1,65 m bred, från en åker, där den efterhand hade legat i vägen för plogen. Stenen lades då i en fårhage, och där låg den bortglömd genom åren och blev övervuxen av snår, vilka dock hade röjts undan något år innan ett par uppmärksamma skolflickor, som lekte på stenen, upptäckte, att det finns runor på den.¹

Vid runologernas besök var runstenen uppkritad, såväl inskriften som ornamentiken. Någon demonstration av inskriften förekom inte, utan varje deltagare fick pröva att göra en egen läsning och tydning. Redan efter ett flyktigt studium på knapp tid stod det klart, att inskriften rymmer vissa egenheter, som kunde bereda svårigheter i fråga om både läsning och tydning av början och slutet. För egen del hann jag också ta ett foto av den uppkritade inskriften. Detta skiljer sig i fråga om någon runa från fotot i Fornvännen (varom strax), vilket inte helt överensstämmer med den sedan uppmålade inskriften. Beträffande ordet **muþr** (nom. sg.) för **muþ(i)r** 'moder' kunde jag påpeka parallellen med ordet **faþr** (nom. sg.) för **faþ(i)r** 'fader' på den omstridda Båtholmen-inskriften i Vörå i Österbotten, som likaledes företer utelämnning av vokalsruna (**i**).²

Inskriften på Harby-stenen publicerades av Jan P. Strid, som läste den:

-ik-- × kar : uipisin : eti : bui : uiburk uar : muþr : snur : faþrip

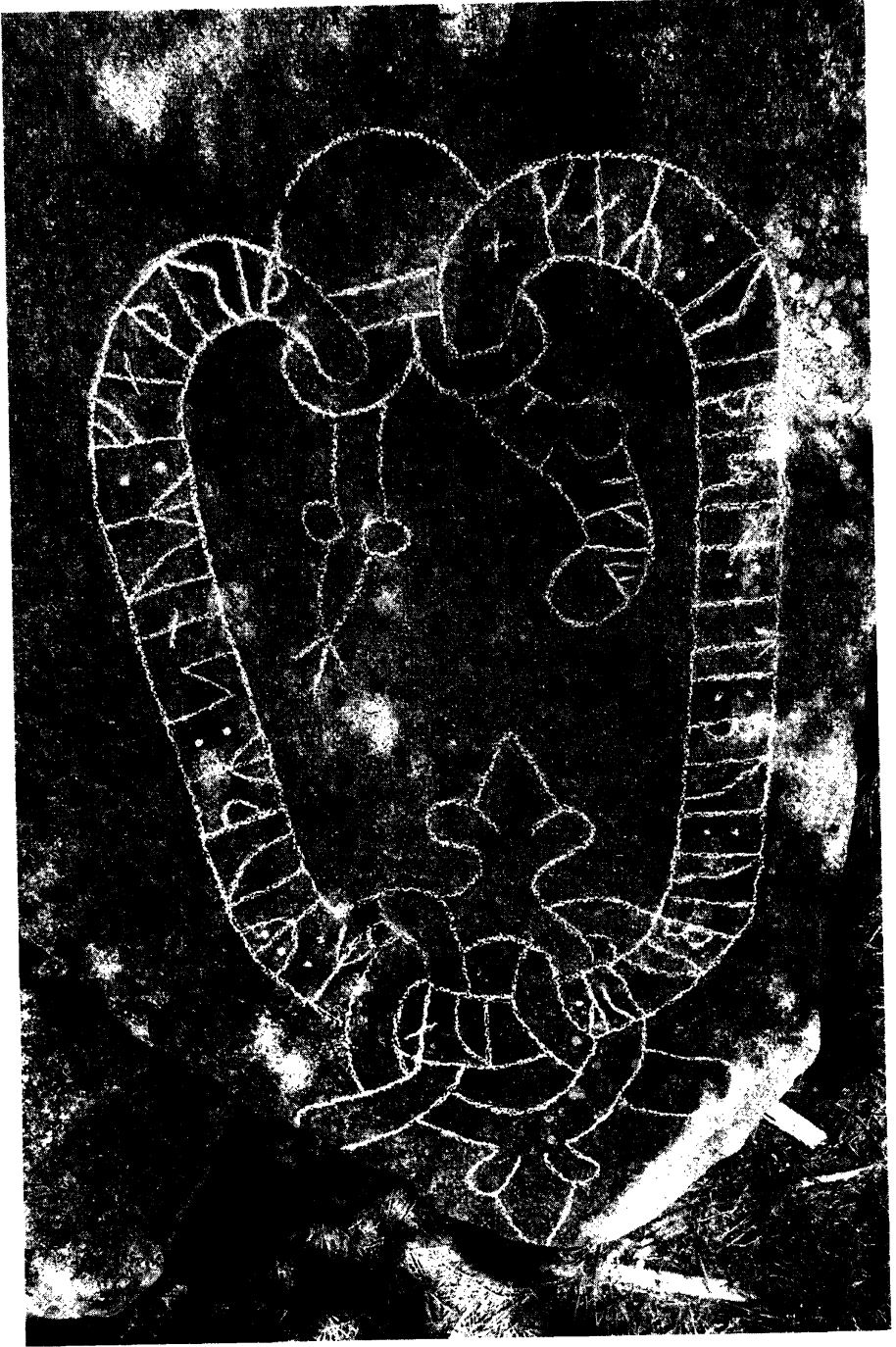
och tydde den: ". . . gjorde . . . efter Boe. Viborg var moder. Sno (var) fader (?)." ³

Enligt Strid är ristningsytan – stenen är av ljusgrå granit – "grov och gropig", men de ca 12 cm höga runorna är "oftast djupt huggna och

¹ Eskilstuna-Kuriren med Strengnäs Tidning den 2/9 1985, s. 17.

² E. Salberger, De tre runinskrifterna i Vörå, i: *Studia archaeologica Ostrobotniensia* 1986. Vasa 1986, s. 25.

³ J. P. Strid, *Runfynd* 1985, i: *Fornvännen*, årg. 81 (1986), s. 218.

Harby-stenen, Kjula sn. Foto: Marit Åhlén.

tydliga",⁴ en beskrivning vari man kan instämma efter självsyn – för egen del även vid två senare tillfällen: den 5/6 1989 och den 5/7 1991. Numera är runstenen rest intill vägen Eskilstuna–Strängnäs (E 3), nära den ursprungliga fyndplatsen. – Luckorna i läsning och tydning strax i början av inskriften, varom mera framöver, vittnar om de svårigheter den bereder.

Till sin uppbyggnad består inskriften av tre delar: en något oklar dedikation, en kort släktfras och en likaledes kort men till sin innebörd oklar slutfras. En given inkörsport till inskriften är dess mellersta del, den till sin läsning och tydning helt klara släktfrasen **uiburk uar : muþr**, "Viborg var moder". Av runografiskt intresse är, som redan Strid har påpekat, **m**-runan i **muþr**, som är punktörnerad, en **m**-form som är betygad i skånska och småländska inskrifter samt i en västgötsk och en sörländsk inskrift.⁵ Något ordskillnadstecken i form av två punkter : har inte markerats mellan orden **uiburk** och **uar**, men på fotot i Fornvännen är en punkt markerad liksom i uppmålningen, och det kan trots det knappa utrymmet på stenen finnas två.

Namnet **uiburk** (nom.) 'Viborg', ett kvinnonamn, är tidigare känt från en sörländsk runsten, Sö 318 vid Sund i Helgesta sn,⁶ på den i formen **uiborg** (ack.), och från en närkisk runsten, Nä 14 vid Bärsta, Rönneberga i Stora Mellösa sn,⁷ på den i formen **uibug** (nom.) för **uibu(r)g** med en utelämnad **r**-runa. Paralleller till **muþr** (nom. sg.) för **muþ(i)r** med utelämnad vokalruna (**i**) är: **muþr** (nom. sg.) för **muþ(i)r** 'moder' och **brupr** (nom. sg.) för **brup(i)r** 'broder', båda på DR 370, Åker-stenen 1 på Bornholm,⁸ **totr** (nom. sg.) för **tot(i)r** 'dotter' på U 112, ett runristat stenblock vid Kyrkstigen i Eds sn,⁹ **sestr** (nom. sg.) för **sest(i)r** 'syster' på Vs 24, Hassmyra-stenen i Fläckebo sn¹⁰ och **dotr** (nom. sg.) för **dot(i)r** 'dotter' på G 115, en runristad gravhäll i Gammelgarns kyrka¹¹ samt **fapr** (nom. sg.) för **fap(i)r** 'fader' på Båtholmen-stenen i Vörå i Österbotten,¹² som tidigare nämnts. – Det kan vid den fortsatta tydningen löna sig att ha i minnet, att inskriften har exempel på en företeelse som utelämnning av runa.

I motsats till släktfrasen erbjuder den inledande dedikationen uppenbara

⁴ J. P. Strid, a. a., s. 217.

⁵ J. P. Strid, a. a., s. 218 f.

⁶ Sö = Södermanlands runinskrifter granskade och tolkade av Erik Brate och Elias Wessén (Sveriges runinskrifter, 3). Sthlm 1924–36.

⁷ Nä = Närkes runinskrifter granskade och tolkade av Sven B. F. Jansson (Sveriges runinskrifter, 14:1). Sthlm 1975.

⁸ DR = Danmarks Runeinskrifter ved Lis Jacobsen og Erik Moltke under Medvirksomhed af Anders Bæksted og Karl Martin Nielsen. Text, Atlas, Registre. Kbhvn 1941–42.

⁹ U = Upplands runinskrifter granskade och tolkade av Elias Wessén och Sven B. F. Jansson, 1–4 (Sveriges runinskrifter, 6–9). Sthlm 1940–58.

¹⁰ Vs = Västmanlands runinskrifter granskade och tolkade av Sven B. F. Jansson (Sveriges runinskrifter, 13). Sthlm 1964.

¹¹ G = Gotlands runinskrifter granskade och tolkade av Sven B. F. Jansson, Elias Wessén och Elisabeth Svärdström, 1–2 (Sveriges runinskrifter, 11–12). Sthlm 1961–78.

¹² E. Salberger, a. a., s. 24 f.

svårigheter i fråga om såväl läsning som tydning. Strid börjar läsningen i ormslingans stjärt och läser i den **-ik** - - med den enda kommentaren: ”3 **k** är stupat och spegelvänt”, en läsning som dock inte leder fram till någon tydning. Hans kommentar är: ”Det första ordet, varav endast runorna **ik** kan urskiljas, måste vara ett personnamn, ovisst dock vilket.”¹³ Att dedikationen har inletts med ett personnamn, som varit subjekt i satsen, är ett mycket sannolikt antagande, som man vill instämma i.

Om man bortser från ormsstjärtens oklara runliknande tecken, är resten av dedikationen: **× kar : uipisin : eti : bui**. Vissa av dess runor kommenteras av Strid: ”9 **u** synes säkert. I 11 **p** delas bistavens ögla i två delar av en huggen vågrät linje. 16 **e** är tydligt stunget. Runa 20 skall sannolikt bedömas som **u**” etc.¹⁴ Första runföljden efter det pregnant ordskillnadstecknet **×** – i motsats till övriga : – är **kar**, men här saknar man främst en kommentar till den tredje runan, av Strid translittererad **r**, trots att Marit Åhléns foto har en tydlig **r**-runa, liksom den diabilid jag erhållit från henne och uppmålningen av inskriften har. Vidare har både Helmer Gustavson och Marit Åhlén translittererat **kar** : med **r**-runa.¹⁵ Det har också Lena Peterson, som under uppslagsordet *g(i)ær(v)a* v. ’göra’ förtecknat en runföljd **karuiþi** – utan något ordskillnadstecken – som pret. sg. 3 med hänvisningarna SöFV-1986;218P, SöFV1986;218Q; man undrar vad **P** resp. **Q** realiter står för.¹⁶

Translittereringen med **r**-runa i **kar** får betydande konsekvenser för Strids förslag till tydning av runkomplexet **kar : uipisin**. Utan att taga med skilletecknet i **kar : uipi** eller kommentera frånvaron av det annat än med att det är ”till synes omotiverat” laborerar han med en runföljd **karuiþi**, vari han ser satsens predikat ’gjorde’. Han påpekar, att denna form, som inte kommenteras, tycks sakna motsvarighet i det övriga runmaterialet, men anför som ett slags parallellform **k[ar]iþi** på Ög 214 med **i** som svarabhakti-vokal i ljudförbindelsen **rþ**, *rd*.¹⁷

Även den med **karuiþi** (läs: **kar : uipi**) sammanskrivna runföljden **sin**, det sannolika ack.-objektet till predikatet, erbjuder problem. Det ligger enligt Strid nära till hands att tyda **sin** som *stæin* ’sten’, som ”någon gång”, t.ex. på Ög 84 och Ög 238,¹⁸ är ristat utan **t**-runa. Han invänder själv, att ordet *stæin* nästan aldrig förbindes med verbet *gærva* men anför dock som en ganska sen parallell till runföljden **kar : uipisin**, uppfattad som **karuiþi s<t>in**, frasen **k[æ]rþi stin**, ”gjorde stenen” på Sö 286, Botkyrka-monumentet från mitten av 1100-talet.¹⁷ Alternativt överväger Strid att dubbelläsa runorna **þi i**

¹³ J. P. Strid, a.a., s. 218 f.

¹⁴ J. P. Strid, a.a., s. 218.

¹⁵ Nytt om runer. Meldingsblad om runeforskning. Nr. 1. 1986. [Oslo]; s. 11.

¹⁶ L. Peterson, Svenskt runordsregister (Runrön 2). Upps. 1989; s. 17.

¹⁷ J. P. Strid, a.a., s. 219.

¹⁸ Ög = Östergötlands runinskrifter granskade och tolkade av Erik Brate (Sveriges runinskrifter, 2). Sthlm 1911–18.

karuipi och då läsa **karuipi þisin**, ”gjorde dessa” med stöd av dubbelläsning-
en av **li** i runföljden **alit = ali lit**, ”Alle lät” på U 194, en runsten vid Väsby i
Össeby-Garns sn. Pron.-formen **þisin**, fsv. *þæssin* måste i så fall syfta på ett
underförstått subst. i neutrum pluralis.¹⁷ – Strid betecknar själv resonemang-
et som hypotetiskt, och det kan säkerligen utan saknad lämnas därhän.

De mest åtkomliga orden i dedikationen är **eti : bui**, som Strid har
uppfattat och tytt som ett prep.-uttryck ”efter Boe”. Att **eti** är prep. ’efter’
förefaller snarast ofrånkomligt, även om denna skrivform veterligen inte är
betygad i någon annan runinskrift. Formen är lätt att med en **f**-runa suppleras
till **e(f)ti**, en form som förekommer i åtskilliga andra inskrifter: ÖI 25, Sö
367, Sm 62, Sm 109, Vg 7, Vg 32, Vg 112, U 126 (2 ggr).¹⁹ Andra runsvenska
former för prep. ’efter’ utan **f**-runa är bl.a. **etir** på Sm 52, U 913, U 1010, U
1023, U 1052, **etr** på Vg 158 och U 1051. Måhända är **eti** också att med en
avslutande **r**-runa suppleras till **e(f)ti(r)**.

I fråga om **bui** ’Boe’ påpekar Strid, att man efter preposition hade väntat
sig kasus ackusativ av personnamnet.¹⁷ Han kunde ha tillagt, att **bui** ’Boe’,
ett i runsvenskan säkert betygat mansnamn med beläggen **bui** (nom.) på Ög
81, Sö 148, Sm 89 och U 476, redan tidigare torde vara betygat med
nominativform i ackusativposition. På Ög 183, en runsten vid Kärrsjö i
Ledbergs sn, har Erik Brate läst inskriften: **· aki · uruni · risti · ifti · bui ·**
[brupur] och tytt den: ”Åke ristade runor efter Boe, [sin broder].” Namn-
formen **bui** har han kommenterat: ”Namnet har alltså varit **bui** och sista
runan är **i** för väntat **a**.”²⁰

Ett jämförbart mansnamn är **kui** ’Gye’ med beläggen **kui** (nom.) på U 100,
U 160, U 225 och U 424, vilket i likhet med **bui** torde ha ett belägg **kui** med
nominativform i klar ackusativposition. Belägget har funnits i dedikationen
på U 423, en tidigare försvunnen runsten vid Rosersberg (Norsa) i Norrsun-
da sn, som enligt en teckning av Aschaneus har lytt: **katilit · rita · stin · þina ·**
iftir · kui · faþur · sin. Runstenen är numera återfunnen,²¹ men själva toppen
av stenen, där namnet i fråga har stått, är avslagen och borta. Läsningen av
en och annan runa har ändrats, så att den något defekta dedikationen enligt
Marit Åhlén nu lyder: **kitilit · rita · stin þino · afti . . . r · sin**.²¹ En viss
reservation för belägget **kui** på U 423 är motiverad. Men formen **kui** (nom.

¹⁹ ÖI = Ölands runinskrifter granskade och tolkade af Sven Söderberg och Erik Brate (Sveriges
runinskrifter, 1). Sthlm 1900–06.

Sm = Smålands runinskrifter granskade och tolkade av Ragnar Kinander (Sveriges runinskrif-
ter, 4). Sthlm 1935–61.

Vg = Västergötlands runinskrifter granskade och tolkade av Hugo Jungner och Elisabeth
Svärdström (Sveriges runinskrifter, 5). Sthlm 1940–70.

²⁰ Östergötlands runinskrifter, s. 177.

²¹ M. Åhlén, Runfynd 1987, i: Fornvännen, årg. 83 (1988), s. 240.

för ack.) kan vara riktig; det finns i andra runinskrifter åtskilliga säkra fall av personnamn med nominativform i akkusativposition.²²

Om man är skeptisk till en tydning av **bui** (nom. för ack.) 'Boe', finns det måhända en annan möjlighet. Med tanke på att inskriften har exempel på utelämnad vokalruna i **mupr** (nom. sg.) för **mup(i)r** och utelämnad konsonantruna i prep. **eti** 'efter' för **e(f)ti** eller **e(f)ti(r)** och att det torde finnas ytterligare något fall av utelämnad konsonantruna, skulle **bui** kunna stå för t.ex. **bu(r)i** (ack.) med en utelämnad **r**-runa. Ett mansnamn **buri** (ack.) är betygat på Nolby-stenen i Njurunda sn, Medelpad i dedikationen: **barksuain uk sihfastr uk friþi raistu stain þinsa · aftir buri faþur isin**, "Bergsven och Sigfast och Fride reste denna sten efter Byre, sin fader".²³ Eftersom **u**-runan kan ha olika ljudvärden, kan namnet **buri** utläsas på flera olika sätt. Otto von Friesen har föreslagit: "Om ett *Byri* avses, kunde detta vara samma namn som det i fornsvenska *Byrir* som man antagit ligga till grund för några ortnamn *Byrista*, nu *Byrsta* och *Börsta* i Närke och Östergötland."²⁴ Detta torde – utan att det ges någon hänvisning – syfta på att Magnus Lundgren har antagit, att ett mansnamn fsv. **Byrir* torde ingå i de anförda ortnamnen.²⁵ Dessa namn, och till dem kan läggas *Byrsta* i Grödinge sn på Södertörn, *Börsta* i Kungs Husby och Tuna sn i Uppland, har sedan behandlats av bl.a. Jöran Sahlgren²⁶ och i synnerhet Lars Hellberg.²⁷

Möjligheten finns att suppleras namnet **bui** (ack.) i Harby-inskriften med en utelämnad **r**-runa till **bu(r)i** och tyda detta som *Byri* 'Byrer', men rimligtvis bör en tydning **bui** (nom. för ack.) 'Boe' äga företräde.

Strids runföljd **karuipisin**, egentligen **kar : uipisin** med ordskillnadstecken, bör delas någonstans, och det bör, om man bortser från **kar :** eller **kar :**, även en runföljd **uipisin**. Man kan, om man lägger in en ordgräns, pröva en uppdelning **karuipi sin**, och, om man lägger in två ordgränser, en uppdelning **kar** eller **kar : uipi sin**. Ett rimligt antagande är, att dedikationen före prep.-uttrycket **eti : bui**, "efter Boe" har plats för ett subjekt i form av ett personnamn, ett predikat och ett akkusativobjekt. En supponerad ordgräns före **sin** har stöd av att föregående runföljd då slutar på **-þi**, som kan vara 3

²² E. Salberger, *Syktrykr*. Kring ett mansnamn på Rotsunda-stenen, i: Orter och namn. Festskrift till Valter Jansson 22 maj 1967. Lund 1967; s. 66 f. Även i NoB, årg. 54 (1966), s. 66 f.

²³ O. von Friesen, Ett par medelpadska runstenar, i: Ångermanland–Medelpad. Årsbok för Västernorrlands hembygdsförbund 1934. Härnösand 1934; s. 49.

A. Hellbom, Medelpads runstenar. Sundsvall 1979; s. 18 f.

E. Salberger, *Maki sin, faþuri sin*. Två runfraser efter personnamn, i: OUÅ 1985, s. 12 ff.

²⁴ O. von Friesen, a.a., s. 50.

²⁵ M. Lundgren och E. Brate, Svenska personnamn från medeltiden. Sthlm 1892–1915; s. 41.

²⁶ J. Sahlgren, Nordiska ortnamn i språklig och saklig belysning. 9. *Stä*-namnen i Närke, i: NoB, årg. 15 (1927), s. 58 f.

²⁷ L. Hellberg, Kumlabygdens ortnamn och äldre bebyggelse (Kumlabygden III). Kumla 1967; s. 27 ff.

pers. pret. sing. av ett svagt verb. Den närmaste uppgiften blir att undersöka, om **sin** går att tyda som ett ack.-objekt.

Det ligger nära till hands att – med visst stöd av **eti** = **e(f)ti** 'efter' – supplera **sin** med en t-runa till **s(t)in** (ack. sg.) och tyda runföljden som *stæin* 'stenen', en tydning som Strid redan har prövat men tycks ha övergivit på grund av svårigheter med predikatet **karuipi** 'gjorde'. Vid försöket att tolka **sin** som *stæin* har han nämnt, att detta ord "någon gång skrivs på detta sätt (jfr t.ex. Ög 84 och Ög 238)". Uttrycket "någon gång" är otillräckligt och ger inte rättvisa åt det verkliga förhållandet. Dylika t-lösa skrivningar av ordet är betydligt vanligare. Antecknade belägg är:²⁸ **sin** (nom. sg.) på Sm 16, **sin** (ack. sg.) på Ög 84, Ög 238, Sm 91, Vg 37, Vg 153, U 1065, **siin** (ack. sg.) U 1039, **sain** (ack. sg.) Sö 150, Sö 196, Sö 291, Sm 134, U 630, U 649, U 688, **snin** (ack. sg.) för **sain** U 682, **saen** (ack. sg.) Sö 292, **sen** (ack. sg.) Vg 257, Vs 3, **sena** (ack. pl.) U 1041 och Vs 1, jfr även **sina** (ack. pl.) på DR 237, Alsted-stenen på Själland. Inalles blir det inte mindre än 21 belägg på t-lösa skrivningar av ordet *stæin* 'sten' i svenska runinskrifter. – Subst. **sin** för **s(t)in** 'stenen' är ett naturligt ack.-objekt i en runinskrift. Sedan är frågan, om det finns ett lika naturligt predikat.

Av runföljden **karuipisin**, egentligen **kar** eller **kar** : **uipisin**, återstår, sedan **sin** avskilts som ack.-objekt, delen **karuipi** eller, om ordskillnadstecknet respekteras, **kar** eller **kar** : **uipi**. Strid hävdar, som tidigare nämnts, att ordet *stæin* "så gott som aldrig" förbindes med verbet *gærva*. Detta torde vara riktigt i fråga om runinskrifter från vikingatiden, men när det gäller medeltida runinskrifter, förhåller det sig något annorlunda. Han har själv anfört, att frasen *gærði stæin* förekommer i runinskriften på Botkyrka-monumentet (Sö 286) från mitten av 1100-talet. Men det finns flera förekomster, bl.a. följande från Västergötland:

- Vg 80. Härlunda kyrka, Bjärka sn: ... -rn : **kerpi** : **stin** : **gnumante** ... etc., "Björn gjorde stenen åt **gnumante**" etc.
- Vg 93. Gamla kyrkogården, Rådene sn: + : **rani** : **læt gæra** : **sten** : **þænna** : etc., "Rane lät göra denna sten" etc.
- Vg 97. Kyrkogården, Södra Kyrketorps sn: **bæroper** : **læt** : **gæra** : **sten** : **þænnæ** : etc., "Broder lät göra denna sten" etc.
- Vg 131. Sjögerås, Vilske-Kleva sn: **biærn** : **let gæræ** · **sten**, "Björn lät göra stenen".
- Vg 148. Kyrkan, Slöta sn: ... **ri** : **sten** ... **sun** ..., "... (lät) göra(?) (denna) sten (efter ..., sin) son ..."
- Vg 196. Älvsborg, Göteborg. Nu i Göteborgs museum: + **gunbiorn** : **liṭ** : **gira** : **stīn** : **þina** : etc., "Gunnbjörn lät göra denna sten" etc.

²⁸ E. Salberger, Ett personnamn på Skaftarp-stenen, i: Sydsvenska ortnamssällskapets årsskrift 1979, s. 37.

Samtliga dessa runinskrifter är klart medeltida. På den försvunna Vg 80 ses en man bära ett processionskors, Vg 93 av sandsten har liksom den försvunna Vg 97, en kistformig gravsten, och Vg 131, en trefasad gravsten, klart medeltida runor, det obetydliga fragmentet Vg 148 är försvunnet, och Vg 196 har daterats till förra hälften av 1200-talet. Även Vg 79, en runristad gravsten från klosterträdgården i Varnhems (Skarke) sn, nu i Varnhems klostermuseum, har den aktuella frasen i sin dedikation: **× katil : karþi · stan : þinsi aftir · katu kunu sina sustur þurils ×**, ”Kättil gjorde denna sten efter Kata, sin hustru, Torgils’ syster”. Runinskriften, som inramar ett stort kors i relief, får anses tillhöra övergångstiden mellan vikingatid och tidig medeltid; Elisabeth Svärdström har daterat den till tiden omkring sekelskiftet 1100.²⁹

Samma fras möter också i den defekta inskriften: **... n × lit : kaura : stain : þinsi × : aftir : fiul : muþ ...**, ”... lät göra denna sten efter Fjolmod ...” på Sm 125, en runsten i form av en kalkstenshäll från Kumlaby kyrka i Visingsö sn, nu i Braheskolan. Enligt Ragnar Kinander härrör inskriften, som har vissa ålderdomliga drag men inte några sena språkformer, från tiden före år 1100.³⁰

Det torde ha framgått, att förekomsten av formen *gærði stæin*, ”gjorde stenen” i våra runinskrifter är en delvis annan än den Strid har redovisat, även om denna fras veterligen inte är betygad i någon inskrift från den egentliga vikingatiden. Någon datering av inskriften på Harby-stenen har han inte meddelat, men det torde stå klart, att den är från vikingatiden och väl har tillkommit före mitten av 1000-talet. Med denna tidsbestämning är det föga sannolikt, att frasen *gærði stæin*, ”gjorde stenen”, skulle finnas i inskriften.

I sin tydning av runföljden **karuiþisin** har Strid behållit predikatet **karuiþi** ’gjorde’, medan det eventuella ack.-objektet **sin** ’stenen’ lyser med sin frånvaro. Det kan vara motiverat att pröva det omvända: behålla ack.-objektet **sin** ’stenen’ och ifrågasätta ett predikat **karuiþi**, rätteligen **kar : uiþi** eller **kar : uiþi**.

Det finns en del att invända redan mot en i och för sig diskutabel verbform **karuiþi** ’gjorde’ och ännu mer mot former som **kar : uiþi** och **kar : uiþi**. En vikingatida form **karuiþi** i 3 pers. pret. sg. verkar ålderdomlig och är annars helt okänd. Dess i-runa mellan **u** och **þ** är inte någon svarabhakti-vokal i en förbindelse **rp** som i-runan i den av Strid anförda formen **k[ar]iþi** ’gjorde’ på Ög 214 eller i formen **karibu** (3 pers. pret. pl.) ’gjorde’ på U 225, för att anföras en parallell till den. Än mindre övertygande är en verbform **kar : uiþi** ’gjorde’ med ett tydligt ordskillnadstecken :, vilket Strid har bortsett ifrån

²⁹ Västergötlands runinskrifter, h. 5 (1970), s. LV.

³⁰ Smålands runinskrifter, h. 2 (1961), s. 270.

”som till synes helt omotiverat”; veterligen finns det inte något annat belägg i våra runinskrifter på denna verbform med ett ordskillnadstecken : mitt i.

Den alternativa verbformen **kar : uipi** ’gjorde’, som Strid inte behandlar, övertygar ännu mindre; veterligen är dess palatala **r**-runa helt utan paralleller. Diskrepansen mellan Åhléns foto, som visar en tydlig palatal **r**-runa i **kar**, och Strids translitterering, som har en dental **r**-runa i **kar**, i samma artikel i Fornvännen, är gåtfull och otillfredsställande. Den borde ha kommenterats, vilket inte har skett. Bottnar denna motsättning i olika läsning av runan i fråga? – Invändningarna är av sådan styrka, att ett predikat **karuipi** ’gjorde’ liksom **kar : uipi** och ävenledes **kar : uipi** må avböjas och lämnas därhän.

Den naturliga utgångspunkten för ett nytt tydningsförsök är att respektera det tydliga ordskillnadstecknet : efter **kar**, **kar** och tillerkänna det dess ordinära funktion att åtskilja olika ord. Detta innebär, att runföljden **kar**, **kar** kopplas ifrån, och att runföljden **uipi** betraktas som en enhet för sig och ett självständigt ord. Avsikten är att i **uipi** om möjligt finna ett predikat, som kan förknippas med ett ack.-objekt **sin = s(t)in** ’stenen’. De två sista runorna **pi** i **uipi** är lovande med tanke på en form som är 3 pers. pret. sg. av ett svagt verb, men en verbform **uipi** synes inte kunna leda fram till en tydning, som kan godtagas. Och då svårigheterna verkar oöverkomliga, är det naturligt att rikta blicken mot denna runföljds läsning.

Av särskilt intresse är första runan i **uipi**, som av Strid har kommenterats: ”9 u synes säkert”. Men denna **u**-runa är påtagligt olik inskriftens övriga **u**-runor: i **bui**, **uiburk**, **uar**, **mupr** och **snur**, vilka samtliga har en mer eller mindre markant bågstav, medan 9 u har klara likheter med inskriftens **r**-runor: i **uiburk** och **faprip** och särskilt med den förstnämnda, trots att denna **r**-runa har trängt om platsen mellan **u** och **k**. Första runan i **uipi** har inte som övriga **u**-runor någon bågstav utan består av en övre snedstav och en nedre nästan rak men något lite inåtsvängd lodstav, mellan vilka stavar bildas en tydlig trubbig vinkel. Det är helt klart, att denna runa kan och även bör läsas inte som en **u**-runa utan som en **r**-runa. Runföljden i fråga är alltså inte att läsa **uipi** utan i stället **ripi**.

Omedelbart ger en runföljd **ripi** inte någon verbform, som kan fungera som predikat. Men om den suppleras med en **s**-runa, erhålles formen **ri(s)pi**, som är att tyda ’reste’ i frasen **ripi sin = ri(s)pi s(t)in**, ’reste stenen’. En dylik suppling har stöd i inskriftens **sin = s(t)in** och **eti = e(f)ti** eller **e(f)ti(r)**, jfr även **mupr = mup(i)r**. Och supplingen har stöd av ett antal goda paralleller i samma fras i flera svenska runinskrifter.

På Nä 9, en runsten vid Vesta i Kumla sn, möter exakt samma verbform **ripi** för **ri(s)pi** i den något defekta inskriften: **k . . . - ripi : stin : pna : efttr : erbrn : -u . . . : sin :**, ”. . . reste denna sten efter Ärnbjörn, sin make” (Sven B. F. Jansson), vari dessutom dem.-pron. **pnä** är att suppleras till **p(i)na**,

prep. **eft**r måhända till **eft**(i)r och mansnamnet **erbrn** (ack.) till **erb**(ia)rn eller **erb**(iu)rn. På Sm 52, den bekanta Forsheda-stenen, återfinns verbformen **riþu** för **ri**(s)þu (3 pers. pret. pl.) 'reste' i inskriftens dedikation: : **rhulf** : **auk** : **oskihl** : **riþu** : **stin** : **þo[nsi]** : **etir** : **lifstin** : **fupur** : **sin** :, "Rolf och Eskil reste denna sten efter Livsten, sin fader" (Ragnar Kinander) med prep. **etir** för **e**(f)tir, och på Vg 33, en runsten vid Stommen i Mellby sn, förekommer verbformen **rþi** för **r**(is)þi 'reste' i dedikationen: **krrua** : **rþi** : **sti** : **fti** : **tusa** : **sun** : **s-n** :, "Gervar(?) reste stenen efter Toste(?), sin son" (Elisabeth Svärdström) med även andra förkortade skrivningar, som måste suppleras.

Vidare finns det paralleller, där samma verbform, ristad med digraf (**ai**) för ursprunglig diftong, måste suppleras med en s-runa. Formen **raiþi** för **rai**(s)þi 'reste' är betygad på två östgötska runstenar: Ög 176 vid Karlslund i Skärkinds sn i kontexten × **skarþi** × **raiþi** × **stin** × **þonsi** × etc. och en runsten upptäckt år 1969 i kyrkogårdsmuren i Kullerstads sn i kontexten **hakun** + **raiþi** × **kuml** × **þausi** etc.³¹ samt på två sörmländska runstenar: Sö 151 vid Lövsund i Runtuna sn i kontexten **nisbiurn** : **sun** : **sbars** : **raiþi** : - - **ai** : etc. och Sö 152 vid Membro också i Runtuna sn i kontexten **kati** : **raiþi** : **stain** **þansi** etc., jfr också samma verbform ristad med monograf (**a**) för diftong i **raþi** för **ra**(s)þi 'reste' på Dalby-stenen i Skåne (DR 298) i kontexten **purkir** : **raþi** : **stin** : **þan** . . etc. och verbformen **raitu** att suppleras till **rai**(s)tu 'reste' på U 79, en runsten från Skesta i Spånga sn, nu vid Hässelby, i dedikationen · **ky** : **auk** : **suain** : **þair** : **raitu** : **stain** etc. – En suppling av den i stället för **uiþi** lästa runföljden **riþi** till **ri**(s)þi 'reste' på Harby-stenen är sålunda i mycket gott sällskap.

Av Strids runföljd **karuþisin**, egentligen med ordskillnadstecken **kar** : **uiþisin**, återstår, sedan **uiþi sin** lästs **riþi sin**, supplerats till **ri**(s)þi s(t)in och tyfts "reste stenen", den lilla runföljden **kar** med ordskillnadstecknet : efter sig och ett markant kryss framför sig. Den medelst skiljetecken både före och efter avgränsade runföljden framstår som en självständig enhet och bör rimligtvis också behandlas som en sådan. Det ligger nära till hands att i **kar** söka satsens subjekt, snarast då i form av ett kort personnamn. Detta bereder inga som helst svårigheter med en runföljd **kar**, som är ett säkert betygat mansnamn i en sörmländsk och fyra uppländska runinskrifter.

Beläggen är: **kar** (nom.) 'Kår' på Sö 128, en runsten vid Lids kyrka, **kar** (nom.) på U 643, en runsten vid Ekilla bro i Yttergrans sn, nu vid Ekolsund, **kar** (nom.) på U 644, en runsten vid Ekilla bro i Yttergrans sn, **kar** (nom.) på U 654, den berömda Varpsund-stenen i Övergrans sn, och **kar** (nom.) på U 792, en runsten vid Ulunda i Tillinge sn. Beläggen på U 644 och U 654 avser samme person; namnet ingår i båda inskrifterna i samma brödraräcka med fem namn: **anujitr** : **auk** · **kiti** : **auk** · **kar** : **auk** · **blisi** · **auk** · **tiarfr** · **þir** på

³¹ E. Svärdström, Runfynd 1969, i: Fornvännen, årg. 1970, s. 310.

U 644 och: + a -- itr : auk · kar · uk : kiti : auk : - [l]isi : auk · tiarfr : på U 654. Till denne **kar** 'Kår' är, som Elias Wessén har påpekat, **kar** på U 643 en brorson.³²

På Island var *Kárr* i gammal tid ett rätt vanligt mansnamn. Det förekom även i Norge, men var där inte så vanligt.³³ Ursprungligen var det ett tillnamn, identiskt med ett icke belagt adj. fvn. **kárr* med betydelsen 'krushårig, krullig'. Vanligare som mansnamn i svenska runinskrifter än den starka formen **kar** är den svaga formen nom. **kari**, ack. **kara**, som möter i ett par sörmländska och ett flertal uppländska inskrifter.

Om man i stället beaktar formen **kar** på Marit Åhléns foto (fig.), är tydningen inte riktigt lika given. I orden **uar** 'var' och **muþr** för **muþ(i)r** 'moder' användes **r**-runan helt riktigt i Harby-inskriften, sannolikt också i namnet **snur** (nom.). Hur är det med **r**-runan i namnet **kar**? Även denna form torde kunna tydas som 'Kår' med hänvisning till att detta namn i runsvenskan någon gång har tecknats **karr** med både dental **r**-runa och palatal **r**-runa. På Vg 73, en runsten på kyrkogården i Synnerby sn, är namnformen **karr** (nom.) betygd i dedikationen × **karr** × auk × kali × **reistu** × **stin** × **þensi** × etc., jfr namnformen ... **karr** på Sm 90, en upptill avslagen runsten vid Torshag (Reppekäll), Repperda i Alseða sn, med den fragmentariska inskriften ... **kar** st ... **u**- ... Runföljden ... **karr** kan vara namnet 'Kår' eller efterleden '-kar'.³⁴ – Ett namn **kar** (nom.) i dedikationen på Harby-stenen synes väl samspelt med namnet **snur** (nom.) i slutfrasen.

Den lilla runföljden **kar**, **kar**, här tydd som ett mansnamn 'Kår' och subjekt i dedikationen, har uppfattats som inskriftens begynnelseord. Det kan motiveras med att runföljden föregås av ett pregnant kryss, som torde markera, var inskriften börjar. Men det är en läsordning som avviker från den som Strid har hävdad. Han börjar läsningen längst ut i ormstjärten, där han läst **-ik** -- med 3 **k** som "stupat och spegelvänt".³⁵ När det i en inskrift inte går att börja vid ormhuvudet, måste man i stället börja i ormstjärten. Så är det i åtskilliga andra inskrifter. Det kan synas riktigt att börja längst ut i stjärten, men i detta fall är resultatet tvivelaktigt. Det finns i själva stjärtpartiet knappast någon enda ordinär runa; 3 **k** "stupat och spegelvänt" är utan motstycke i inskriften för övrigt. Och läsningen har inte givit den minsta antydning om hur detta oklara parti skall tolkas. Tills vidare kan man nog bortse från det och i stället börja läsningen efter det markanta krysset på andra sidan slingöglan.

Strid hävdar, att ristaren tycks ha varit föga förtrogen med skrift, att

³² Upplands runinskrifter, 3:1 (1949), s. 95 f.

³³ E. H. Lind, Norsk-isländska dopnamn ock fingerade namn från medeltiden. Upps. & Leipzig 1905–15; sp. 679 f.

³⁴ Smålands runinskrifter, h. 2 (1961), s. 217.

³⁵ J. P. Strid, a.a., s. 218.

ristningen ”i sin helhet är valhant utförd”, och att texten uppvisar ”flera grafiska och grammatiska oegentligheter”. Han sammanfattar: ”I själva verket måste man förutsätta att ristaren gjort flera grava språkfel för att inskriften överhuvudtaget skall kunna tolkas.”³⁶

Detta är en uppfattning som inte stämmer med den här givna supplerande läsningen: \times **kar** / **kar** : **ri**(s)**þi** s(t)**in** : **e**(f)**ti**(**r**) : **bui** : **uiburk** (: **uar** : **mup**(i)**r** och tydningen: ”Kår reste stenen efter Boe. Viborg var moder.” – Det för inskriften karakteristiska och det som bereder vissa svårigheter för tydningen är, att flera runor har utelämnats: en s-runa i **riþi** för **ri**(s)**þi** ’reste’, en t-runa i **sin** för **s**(t)**in** (ack. sg.) ’stenen’, i varje fall en f-runa och kanske också en r-runa i prep. **eti** för **e**(f)**ti**(**r**) ’efter’ och en i-runa i **mupr** för **mup**(i)**r** (nom. sg.) ’moder’. Eftersom antalet utelämnningar åtminstone är fyra, kanske fem, får de rimligtvis betraktas som avsiktliga och medvetna grafiska förkortningar. Det är knappast någon valhant ristare som utfört inskriften. Några grava språkfel har han inte gjort.

Av inskriften återstår sedan efter dedikationen och släktskapsfrasen den korta slutfrasen **snur** : **fabriþ**. Strid har funnit inskriftens avslutning i det närmaste lika kryptisk som dess inledning och gissar, att det rör sig om en ofullständig sats med predikatet underförstått.³⁶ Den inledande runföljden **snur**, på båda sidor avgränsad av ordskillnadstecknet :, prövar han att tyda som ett mansnamn ’Sno’ men påpekar, att ett sådant mansnamn annars är okänt, jfr dock namnet **snor**[i]r [ej **snor**[i]r] på U 1156. Enligt Strid kan **snur** vara en bildning till verbet *sno* och ha betydelsen ’den som rör sig snabbt’; det finns andra namn med liknande betydelse, bl.a. **snari** (nom.) ’Snare’ på U 44.³⁶ Det torde inte gå att komma mycket längre med namnet. Som paralleller till det av Strid nämnda **snor**[i]r (nom.) på U 1156 kunde man anföra namnet **snirir** (nom.) ’Snärrer’ på U 5, **sniris** (gen.) på U 128, **snrarir** för **snarir** (nom.) på Sunnå-stenen i Hälsingland³⁷ och som prefigerat tillnamn **sneri-** i **sneribiar** för **sneribiar**(n) (nom.) ’Snärrebjörn’ på U 1088.

Sista runföljden i Harby-inskriften är **fabriþ**, som torde följas av ett icke markerat ordskillnadstecken :. Det bör väl nämnas, att den uppmålade inskriften inte har **fabriþ** utan **fatriþ**, vilket röjer en avvikande läsning, som kan bero på att ristningsytan är ”grov och gropig”. Helmer Gustavson och Marit Åhlén har **fabriþ**³⁸ liksom Svenskt runordsregister med dubbel hänvisning till SöFV1985;218P(?), SöFV1985;218Q(?), utan att det klagöres, vad P(?) och Q(?) står för.³⁹ Här följes läsningen **fabriþ**.

Strid förklarar: ”Någon förklaring till det egenartade **fabriþ** kan ej fram-

³⁶ J. P. Strid, a.a., s. 219.

³⁷ O. von Friesen, *De svenska runinskrifterna*, i: *Runorna*, Nordisk kultur, 6. Sthlm, Oslo, Kbhvn 1933; s. 162.

³⁸ Nytt om runer. Nr. 1, s. 11.

³⁹ L. Peterson, *Svenskt runordsregister*, s. 11 f.

läggas"; han finner det osannolikt, att det skulle röra sig om en ristarsignatur: *Sno faði*, baserad på en form av det runsvenska verbet *fa*.³⁶ Mot denna bakgrund är det med starka reservationer ett tydning försök göres här. Enligt tydningen: "Sno (var) fader(?)" ingår ordet *fader*, rimligtvis i nominativ, i runföljden, men frågan är, hur detta skall klaras. Med tanke på att **mupr** med utelämnad vokalruna (i) står för **mup(i)r** (nom. sg.) 'moder' kan man tänka sig, att också **fabr** är utan vokalruna och står för **fab(i)r** (nom. sg.) 'fader'.

Denna möjlighet rymmer två problem: hur de två överblivna runorna **ip** skall tydas och olika slutruna i de två närstående släktskapsorden **mupr** 'moder' med palatal **r**-runa och **fabr** 'fader' med dental **r**-runa. En supplerings av **fabr** till **fab(i)r** gör en runsvensk nominativform **fabir** önskvärd, men någon sådan torde inte vara belagd, väl däremot en motsvarande nom. sg. **mopir** på Vg 50 och U 29 samt **mupir** på Gs 19 med dental **r**-runa,⁴⁰ jfr även nom. sg. **bropir** på U 541. Även om nom.-formen **fab(i)r** i och för sig kan godtagas, kvarstår olikheten mellan **mup(i)r** och **fab(i)r** som en olägenhet.

Det är sannolikt, att det finns en ordgräns i runföljden **fabrip**, men det är inte självklart, att den är **fabr ip**, så att **r**-runan tillhör den förra delen. Den kan behöva föras till senare delen, så att denna utökas från **ip** till **rip**, om det visar sig svårt att tyda **ip**, vilket torde vara fallet. Om **r**-runan dubbelläses med **fabr-rip** som resultat, får man med supplerings **fab(i)r** och **rip**. Något stöd för dubbelläsning finns inte i denna inskrift med så gott som regelbundna ordskillnadstecken, men det finns å andra sidan inte heller någon ordgräns i den, där det är aktuellt med dubbelläsning.

Om inskriftens slutfras har satsform med **snur : fab - -**, "Sno(r) fader" som subjekt, behövs det en verbform som predikat. Denna måste sökas i runföljden **rip**, hur den föregående formen av 'fader' än skall klaras. – Det torde gå att få en godtagbar verbform i **rip**, som kan tydas som 3 pers. pret. sg. av runsv. **raþa**, fvn. *ráða*, fsv. *rādha*. På U 913, en runsten vid Brunnbys i Börjesn, följer efter dedikationen den korta satsen **suin i rip þta** (för **þ(i)ta**), som Elias Wessén har tytt: "Sven ombesörjde detta."⁴¹ Enligt Wessén är **rip** preteritum av verbet fsv. *rādha* med betydelsen 'sörja för, ha omsorg om, bestyra' (Söderwall) och har samma innebörd som i satsen **rip runar ubir** på U 896, en runsten från Håga i Bondkyrka sn, nu i Universitetsplanteringen i Uppsala.⁴² Exakt samma fras **rip · runar · ubir** möter på U 940, en runsten från kvarteret Torget i Uppsala, som nu också är rest i Universitetsplanteringen.

I Harby-inskriftens slutfras har **rip** inte något akkusativobjekt. En adekvat

⁴⁰ Gs = Gästriklands runinskrifter granskade och tolkade av Sven B. F. Jansson (Sveriges runinskrifter, 15:1). Sthlm 1981.

⁴¹ Upplands runinskrifter, 3:3 (1951), s. 651.

⁴² A.a., 3:3, s. 652.

parallell härtill finns på U 961, en runsten från Vaksala kyrka, nu vid Vaksalahöjden, med inskriften: **hul-a + lit + raisa stain + pina at kitilbiarn | fabur | sin + auk runfriþ | at | bonta | auk ihulfastr | riþ | in | ubir.** av Wessén tydd: "hul-a lät resa denna sten efter Kättilbjörn, sin fader, och Runfrid efter (sin) man, och Igulfast ombesörjde, men Öpir (ristade)." ⁴³

Slutfrasens predikat **riþ**, som på Harby-stenen står utan något ackusativobjekt, om ett sådant inte går att utvinna av runtecknen(?) i ormstjärten, synes liksom det objektlösa **riþ** på U 961 med fördel kunna tydas som 'ombesörjde'. Om så sker, blir frågan, om den första delen av **fabriþ** skall läsas som **fab** eller med dubbelläsning av r-runan som **fabr** och med suppling **fab(i)r**. Den senare möjligheten är redan behandlad. Frågan är, om **fab** kan stå för **fab(i)r** (nom. sg.). Någon sådan förkortad nominativform är inte betygd i runsvenskan. Däremot förekommer formen **fab** för **fab(ur)** i ack. sg. i frasen **eftir hybiarn fab | sin |**, "efter Öbjörn, sin fader" på U 1047, en runsten vid Björklinge kyrka, och i frasen **rfti + iylburn + fab**, "efter Igulbjörn, (sin) fader" (Wessén) på U 1160, en runsten från Ändersta i Simtuna sn, nu i Ashmolean Museum i Oxford, jfr formen **mu** för **mu(þur)** (ack. sg.) 'moder' på U 341 och formen **brup** för **brup(ur)** (ack. sg.) 'broder' på Ög 122,⁴⁴ Ög 189, Sö 63 och U 1127. Positionen mellan namnet **snur** (nom.) och predikatet **riþ** gör en suppling av **fab** till **fab(i)r** (nom. sg.) ganska naturlig. Om **fab** eller **fabr** i runföljden **fabriþ** på något sätt är att förstå som 'fader', kan slutfrasen tydas: "Sno(r) fader ombesörjde."

Man kan undra något, varför **uiburk** 'Viborg', modern till **bui** 'Boe', är nämnd före **snur** 'Sno(r)', fadern till honom. Detta kan förklaras av slutfrasens upplysning, att det var **snur** 'Sno(r)' som **riþ** 'ombesörjde', vilket kan inbegripa även runorna. Slutfrasen är väl inte någon direkt ristarsignatur men kan nog betraktas som näst intill.

Det bör kanske tilläggas, att runföljden **fab** eller **fabr** tydd som 'fader' inte nödvändigt måste betyda 'fader' i egentlig bemärkelse utan skulle kunna ha karaktär av tillnamn; i norröna språkkällor som Eirspennill och Codex Frisianus omtalas år 1240 en man vid namn *Klemit faðir*.⁴⁵ Möjligen kan denna runföljd också tydas som ett tillnamn av annat slag.

Tydningen av Harby-stenens runinskrift erbjuder betydande svårigheter, och det kan synas dristigt att framlägga ett förslag. Ett sådant får därför åtföljas av vissa reservationer dock med förhoppningen att det ändå kan innebära ett steg framåt. I enlighet med vad som föreslagits är inskriften att tyda: "Kår reste stenen efter Boe. Viborg var moder. Sno(r) fader(?) ombesörjde."

⁴³ Upplands runinskrifter, 4:1 (1953), s. 92.

⁴⁴ E. Salberger, Östgötska runtexter (Scripta Runica 3). Gbg 1990; s. 55.

⁴⁵ E. H. Lind, Norsk-isländska personbinamn från medeltiden. Upps. 1920–21; sp. 75.